
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo</p>		<p>Том / Volume XXIII (2015), Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	--

ЗАРАЖДАНЕ И ПЪРВИ СТЪПКИ НА ЕВАНГЕЛИСТКАТА ЦЪРКВА В СТРУМИЦА

Стоил ДИМИТРИЕВ

ORIGIN AND FIRST STEPS OF THE EVANGELIC CHURCH IN STRUMITSA

Stoil DIMITRIEV

Abstract: The present research examines the penetration and upholding of the evangelic ideas in Strumitsa and the adjoining villages Monospitovo, Koleshnitsa and Velyusa. The determination of the evangelic followers leads also to formation of ecclesiastical societies and functioning of educational institutions.

Key words: America board, evangelic church, evangelic school, persecutions of the Evangelicals.

Струмица е посетена за пръв път от мисионерите на Американския борд (American Board of Commissioners for Foreign Mission to the Oriental Churches) през 1867 г. Четири години по-късно започнало разпространението и на първите Библии от пътуващи книжари, които същевременно проповядват Евангелието в цяла Македония. През 1881 г. мисионерите Едуард Джени и Джон Уилям Берд започнали редовно да посещават Струмица и положили началото на станция в града **[120 години от Протестантизм..., с. 3]**.

Преди това тяхната работа била свързана с град Битоля, където през 1873 г. възникнала мисионерска централа, която имала значителни успехи сред местното население **[Хаскел, Х. 1908, с. 20]**. От този център било извършено разпространението на евангелската вяра в цяла Македония. Последователно били изградени църкви и проповеднически станции в Ресен, Прилеп, Воден, Енидже Вардар, Кавадарци, Велес, Скопие, Прищина, Радовиш, Раклиш, Струмица и в селата Велюса, Муртино и Моноспитово. След 1894 г. като нов протестантски център се наложил град Солун. От него се координирала евангелската работа от Митровица на северозапад и Разлог на север до Драма на изток. Пропагандата оставила свои следи и в Колешница, Дойран, Кукуш с близките му села Тодорак и Междурек, Гърмен (Гоце Делчев), Драма, Тетово и Митровица **[Куличев, Х. 2008, с. 203]**.

По това време град Струмица наброявал около 10 хиляди души. Половината от населението били православни християни, а другата част – мюсюлмани и евреи. В града живеели десет гръцки семейства, но цариградското свещеничество имало голяма власт. В града действали мъжко и девическо училище, в които се преподавало на гръцки език. Учителският състав бил предимно от гърци, които са изпращани от Солун, понеже Българската екзархия не успяла да завоюва постоянни позиции в града **[ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 8]**. През двайсетте и трийсетте години на XIX век богослужение на славянски език се провеждало единствено в село Водоча. През този период в околните села на Струмица имало свещеници, но нямало църкви и манастири, в които да се изучава славянска писменост. Така местното население било изцяло под влиянието на гръцката цариградска патриаршия **[Пандевски, М., Стоев, Г. 1969, с. 145]**.

Гръцкият авторитет в региона бил оспорван от дейността на протестантите, чието влияние нараствало бързо. През 1882 г. мисионерът господин Джени споделя случай във вестник „Missionary Herald“, който оставя мъченическа дияра в евангелското дело. През 1876 г. словата на г-н Берд имали

изненадващ успех сред жителите на Струмица. Местният митрополит се побоял от силното влияние на мисионерите и наклеветил местните първенци, че работят против турското правителство и съдействал да ги заточат в Цариград. Струмишките търговци били освободени със съдействието на американските мисионери в столицата и се завърнали в родния си град с още по-голяма вяра в дейността на евангелистите. Първият повярвал в Струмица бил Тане Стаменов през 1877 г. Вярата му го сблъскала с цариградското духовенство, което реагирало остро към прозелита. Стаменов бил прогонен от владиката Панаретос и заточен в Цариград. Неговата съдба, вместо да послужи за назидание на останалите, се превърнала в мъченичество за вярата [**120 години от Протестантизм...**, с. 6].

С посочения случай съвсем не се изчерпвало фанариотското противодействие на протестантската пропаганда. През февруари 1882 г. гръцкият владика започнал да издава писма за развод за всеки брачен партньор, който избирал пътя на евангелизма. Подобна мярка била приложена към съпругата на Тане Стаменов, но този натиск не отслабил религиозните чувства на струмичанина. В пристъп на ярост митрополитът наредил на заптиетата повторно да отведат иновереча в зандана. За да не предизвика гнева на столичните мисионери, владиката нарежда Стаменов да бъде изпратен в солунския затвор. Интригата не сработила моментално, понеже солунският валия разпоредил затворникът да бъде освободен, ако е задържан заради религиозните си убеждения. В този случай митрополитът сменил обвиненията, като го наклеветил, че е поругал православната църква [**120 години от Протестантизм...**, с. 7].

Непримиримостта на гръцкия владика предизвикала вълна от недоволство и засилила позициите на протестантите. Към движението се присъединил и Ставре Тимов. Неговата неуморна евангелска работа го сблъскала с гръцкото духовенство и неведнъж бил обвиняван в заговор срещу империята и попадал в затвора. През 1882 г. той купува къща, която била използвана за изнасяне на проповеди. Към него се присъединили Божил Г. Белев и Мите Георгиев, които заедно с Тане Стаменов формирали първата Евангелска църква в града и околните села. До 1884 г. към общността се присъединили още: Тане Г. Белев, Велко Тимов, Нума Таневица, Атанас Янев, Костаки Янушев и други [**ДАРМ – одд. Струмица**, з.к. 3, л.10].

С нарастването на протестантската религиозна общност се породила нуждата от български проповедници и учители. За такъв бил определен Димитър Атанасов, който завършил американското богословско училище в Самоков. Той започнал епизодична работа в Струмица през 1881 г., а през 1882 г. се установил трайно. По-голямата част от заплатата на проповедника била поета от Американския борд, а една съвсем малка част от местното население [**ДАРМ – одд. Струмица**, з.к. 3, л. 9]. Понеже в Струмица се извършвали гонения срещу протестантите, то пастор Атанасов се сдобил с позволително за работа (емирнаме) от солунския валия [**ДАРМ – одд. Струмица**, з.к. 3, л. 10]. Този документ бил издействан през 1885 г. с помощта на английския консул в Солун господин Блунт.

В същата година пастор Атанасов бил поканен в с. Моноспитово, Струмишко. Той, заедно със свои съмишленици, провел едно голямо събрание в двора на една къща през месец август в деня на Святата Неделя. В тоя ден се организира втора църковна община, към която спадат и селата Муртино, Колешино и Велюса [**Пандевски, М., Стоев, Г.** 1969, с. 185]. Тези села били първоначално под крилото на Божин Белев, който изпълнявал функцията на помощник-проповедник. Тази евангелистка църква не успяла да сплоти множество последователи, но малцината евангелисти се отличили с героична съдба. Непосредствено след учредяването на църковната общност организаторите на духовното събрание били арестувани в резултат на лъжливи сведения, поднесени от православния митрополит, че са провеждали среща с размирни врагове на държавата. След твърдата намеса на английския консул в Солун обвиненията се снемат от протестантите. Десетимата задържани престояват в затвора три месеца. След това са освободени с изключение на Ставре Тимов [**ДАРМ – одд. Струмица**, з.к. 3, л. 11]. Евангелска станция била изградена и в село Муртино, където през 1890, наред с Моноспитово, били издигнати молитвени храмове [**Mojzes, B.** 1965, p. 119].

Към 1886 г. се появяват битолските мисионери г-н Джени и г-н Берд в град Радовиш, където вече имало последователи на евангелизма. Пастор Илия Кютукчиев сам свидетелства, че неговата баба е била евангелистка. Когато починала, баща му решил да повика пастор Димитър Атанасов от Струмица, за да я погребее. Православните ѝ роднини начело с поп Пане вдигнали такъв скандал, че въпросът бил отнесен до самата турска власт. С големи увещания опечаленият син отстъпил от

намерението си, като произнесъл следната клетва: „Когато майка ми беше жива, пъдетхте я и не искайте да я видите, а сега се карате за мъртвото ѝ тяло. Хайде, нека вашите гробища са пълни, а нашите празни”. С това проклятие се намалила смъртността сред протестантите и те успели да съградят църковно здание. Понеже властта не позволявала да се изгради църква, местните евангелисти купили едно място и построили къща на два етажа, салон за богослужение и една стая за училище. За учители били поканени г-ца Еф. Бучева и г-ца Ефа Велкова от Струмица. Първоначално проповедник бил Захария Даскалов от Кавадарци (Тиквешко), а впоследствие се сменят Седлов, Владимир Даскалов (син на Захария Даскалов), Иван Д. Стефанов от Банско и други [ЦБ, 2012, бр. 43, юни – юли – август, с. 3].

Така с укрепването на Струмишката протестантска общност се разпространявала благата вест и в околните села и градове. Първите религиозни заседания в Струмица са се водили в дома на Ставре Тимов в Бабек махала. През 1882 г. той закупил отделен имот, в който продължавали да се водят проповедите в продължение на три години, след което се устроил домът на Глигор Вегита. След още три годи служенията се преместили в дома на Мито Г. Кацаров. През 1888 г. се наема здание отново в Бабек махала, откъдето започнали най-напред събранията [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 11]. Нуждата от молитвен дом мотивирала вярващите да закупят парцел за изграждане на храм през 1888 г. Инициативата на протестантите е препъвана от редица недоброжелатели, но със събраните 70 лири бил закупен подходящ парцел [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 13]. Общността постоянно нараствала, като се извършвали кръщения и сред населението от най-ранна възраст. В периода 1882 – 1890 г. светото кръщение са приели двадесет деца в Струмица и околните села и са скрепени три брака [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 22–23]. Голямо внимание се обръщало на образованието на подрастващите. Пастор Димитър Атанасов изпращал момичета за обучение в битолското девическо училище, като за 1892 г. са постъпили седем деца от Струмишко [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 23].

На 6 ноември 1890 г. струмишките протестанти свикали събор, на който се учредила Евангелска християнска църква. На събора присъствали Л. Бонд, който бил избран за председател, Н. Т. Бояджиов от софийската църква, който е избран за секретар, К. М. Петкочин от банската евангелска църква и Николай Андев от Радовиш. За почетни членове на събора единодушно се приели г-жа Фани Бонд, г-ца Елън М. Стоун, г-н Димитър Атанасов и г-н Г. Петров [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 25]. За членове на църквата били приети 23 души [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 26]. На 13 ноември 1890 г. се провело първото заседание на струмишката евангелска църква. Под председателството на Димитър Атанасов, били избрани чрез вишегласие секретар в лицето на Б. Г. Белев и за касиер Мите Георгиев. Наред с ръководството бил избран и духовен съвет на 13. 11.1890 г., в който влезли: проповедник Димитър Атанасов, дякон Б. Т. Белев, Християн Николов, Тане Стаменов, Нуша Таневица, Мите Т. Паратика и Стоян Иванов [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 28]. След гласуването на духовния съвет се пристъпило към избора на църковно настоятелство, в което влезли: Димитър Атанасов, Маноли Р. Вета, Костаки Янушев, Велко Тимов [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 28].

На второто заседание през януари 1891 г. се уредил въпросът с издръжката на пастор Димитър Атанасов, на когото били гласувани 7 лири заплата от църковната община. Наред с тези събирания се гласували и допълнителни, които да послужат за издръжката и на учителка. За целта се изпратило писмо до Битоля, в което се заявило желанието на струмичани да отворят училище, но им липсвал подходящ учител [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 29]. На 20 март 1891 г. се свикал събор в Струмица под председателството на Л. Бонд. На него били приети тринадесет нови членове на църквата [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 34]. Така общото число на евангелистите достигнало 39 души [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 34].

Изглежда, финансите на църковната община били недостатъчни, понеже на 17 март 1892 г. се взело решение да се продаде закупеният парцел за молитвен дом [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 36]. През януари 1893 г. се извършила годишната ревизия за изминалата 1992 г. на касиера Мите Георгиев. Установило се, че Църквата е дала 4154 гроша, като е натрупала дълг в размер на 2654 гроша, а в касата са останали 761 гроша [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 42]. За нов касиер е избран М. Р. Вета, а за секретар Д. Атанасов [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 31].

Финансовото положение на църквата вероятно провокирало Д. Атанасов да се прехвърли в Битоля, където да съдейства за устройването на тамошната църковна организация. Преди да замине, Атанасов

се съгласил да участва в избора на нов проповедник заедно с Л. Бонд, но заставил членовете на струмишката църква да съберат самопожертвования, за да се привлече кандидат [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 36]. Проблемът със заплащането на проповедниците създавал затруднения на повечето евангелски общности. Той произхождал от политиката на Американския борд да дава символична издръжка на евангелските работници и от невъзможността на българските църковни общности да се самоиздържат [Нестерова, Т. 1991, с. 44 – 45]. Въпреки незавидното финансово положение, църковната община не спирала да расте и на 17 февруари 1893 г. се попълнила с петима нови членове: Гичо Стаменов, Тодор Донов, Райна Белева, Сава Танева, Еленка Д. Атанасова.

През 1895 г. настъпило изменение в административната църковна структура на протестантската църква в Македония. От 1 януари Струмишката църква попаднала под ръководството на д-р Хенри Хаус и д-р Едуарт Хаскел, наставници на Солунската мисионерска станция. Наред с тази промяна струмичани се разделят и със своя първи пастор Димитър Атанасов [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 52], който е заменен от Коце Кимов. Първото събрание за избиране на нов проповедник се състояло на 20 юни 1895 г. То било водено от д-р Е. Хаус. На конкурса се явили трима кандидати в лицата на: З. А. Даскалов, Б. Белев и Константин Граченов. Изборът паднал на последния от изредените кандидати, но той отказал да приема годишната заплата от църквата в размер 6.5 лири [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 5, л. 3]. На второто заседание на събранието на 3 септември 1896 г. към кандидатите за проповедник се присъединил и Костадин Кимов. С вишегласие бил избран Кимов, за период от септември 1895 до септември 1896 г. [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 5, л. 3].

Новоизбраният проповедник бил роден в Радоваш на 16 май 1859 г. Като малък се отличавал с набожност и редовно посещавал православния храм, но не можал да привикне да слуша служението на гръцки език. Недоволството му привлякло вниманието на гръцкото духовенство, което го наклеветило в комитска дейност и така родолюбецът попаднал в затвора. Там бил посещаван от мисионери и се запознал с евангелизма. Неговото усърдие в изучаването на религията го превръща и в проповедник, като разпространява словото божие в Радоваш, Раклиш, Битоля, Дойран и Колешино [120 години от Протестантизм..., с. 13].

На следващата година се препотвърждава изборът на Кимов за проповедник с годишна работна заплата от църковната община седем лири [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 69]. През 1898 г. сумата за проповедническа заплата се увеличава на 10 лири годишно [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 3, л. 71].

С укрепването на пастор К. Кимов в Струмица се увеличават и последователите на евангелизма. Такива се намерили през 1897 г. в село Колешани, което стои югоизточно от град Струмица. В същата година селото е посетено от мисионера Х. Хаус и проповедника К. Кимов [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 5, л. 7]. Две години по-късно местните жители Мане, Мите Дончев и Иван Джолев изпратили прошение до правителствените органи, в което се обявяват за евангелисти. След като разбрал, че сред паството му в Колешани се появили инославни последователи, митрополит Панайот ги повикал на разпит. След като не успял да ги разубеди да се върнат в православието, ги набил и прогонил [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 5, л. 7].

След тези събития евангелистите били посетени отново от Кимов, който разпространявал словото божие в дома на Мите Дончев. На неделната проповед на 11 юли 1899 г. се събрали 6 души. Това събитие предизвикало вниманието на местния кмет и гръкоманите в града, които проводили пратеник при проповедника Кимов. Делегатът наредил от името на кмета евангелистите да не се събират, ако нямат позволение от каймакамина. Кимов не обърнал внимание на заплахата и отказал да се оттегли от селото. Тогава недоброжелателите му организирали местните деца от гръцкото училище да хвърлят камъни по къщата, в която евангелистите извършват религиозните си обреди. Тези действия на гръкоманите, подстрекавани от хаджи Григор Караманолов, провокирали намесата на Е. Хаскел. Той се свързал с американския консул в Солун за разрешаване на възникналия проблем. След дипломатическата намеса на 24 юли 1899 г. самият Хаскел подновил службите в с. Колешино [ДАРМ – одд. Струмица, з.к. 5, л. 9].

Първите стъпки на струмишката евангелска общност били трудни и свързани с редица препятствия от ортодоксалното духовенство. Тези взаимоотношения между религиозните общности в Османската империя са били умишлено подстрекавани от Високата порта, която не допускала

прекомерното проникване на едно или друго политическо влияние, прокарвано през призмата на религиозното убеждение. Прави впечатление активната дейност на английските и американските дипломати за закрепянето и разпространението на библейските евангелски общества в рамките на Османската империя. Именно тази протекционистична дейност позволявала развитието на протестантските религиозни деноминации в македонските земи, които претърпели редица изпитания, обусловени от динамичното изменение на териториалните граници на балканските държави през първата половина на XX в.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Архивни източници:

Државен архив на Република Македонија. Подрачно одделение Струмица, з. к. 3; з. к. 5. [Drzhaven arxiv na Republika Makedonija. Podrachno oddelenie Strumitza, z. k. 3; z. k. 5.]
Църковен бюлетин, 2012, бр. 43, юни – юли – август. [Tsarkoven byuletin, 2012, br. 43, yuni – yuli – avgust.]

Публикации:

Куличев, Х. 2008 – Хр. Куличев. Заслугите на протестантите за българския народ. С., 2008. [Kulichev, Hr. Zaslugite na protestantite za balgarskiq narod. S., 2008.]

Несторова, Т. 1991 – Т. Несторова. Американски мисионери сред българите 1858-1912. С., 1991. [Nestorova, T. Amerikanski misioneri sred balgarite 1858-1912. S., 1991.]

Пандевски, М., Стоев, Г. 1969 – М. Пандевски, Георги Стоев. Струмица и Струмичко низ историјата. Струмица, 1969. [Pnadevski, M., Stoev, Georgi. Strumica I Strumishko niz istorijata. Strumica, 1969.]

Хаскел, Х. 1908 – Х. Хаскел. Исторически преглед на Европско-турската мисија за последните петдесет години. – В: Юбилеен сборник по случай петдесетгодишнината от започването на евангелската мисионерска дейност в България. Самоков, 1908, ч. 1. [Haskel, H. Istoricheski pregled na Evropeyskoturskata misiqa za poslednite petdeset godini. – V: Yubileen sbornik po suchay petdesetgodishninata ot zapochvaneto na evangelskata misionerska dejnost v Bulgaria. Samokov, 1908, sh. 1.]

120 години от Протестантизам... – 120 години от Протестантизам во Струмица. Струмица, 2002. [120 godini ot Protestantizam vo Strumitca. Strumitca, 2002.]

Mojzes, B. 1965 – B. Mojzes. A. History of the Congregational and Methodist Shurches in Bulgaria and Yugoslavia. Boston, 1965.

Съкращения:

ДАРМ – одд. Струмица – Државен архив на Република Македонија. Подрачно одделение Струмица.

ЦБ – Църковен бюлетин